

Бейсенов Б.К.

ИСЛАМ ДИНИНИН БААЛУУЛУГУ ЖАНА МУКАМБЕТ ИБН АДУЛУХАБТЫН ДИНИЙ ИЛИМИ

Бейсенов Б.К.

ЦЕННОСТЬ ИСЛАМСКОЙ РЕЛИГИИ РЕЛИГИОЗНАЯ НАУКА МУКАМБЕТ ИБН АДУЛУХАБА

Ислам дини менен маданияты адамзат коомуна жана жалпы адамзаттык цивилизацияга баалуулуктардын негизин берди. Ислам дини адамзат маданиятын өзара келишимге жана чыдамдуулукка чакырат. Ислам дини ар түрдүү көз караштар жана илимдик жетишкендиктерге ээ. Ааламдагы мусулмандар ар кандай агымдарга бөлүнүп, агымдардын негизин салган дин устаттары жана саясий агым башчыларынын аты менен аталат. Ислам динин тарыхында Ваххабилик деп аталган диний-саясий агым XVIII к. башкача айтканда 1703-1792 жылдары өмүр сүргөн Тамим тайпасынан чыккан шейх Мукамбет ибн Ваххабтын аты менен байланыштуу. Ага анын ата-бабасы болгон багдаттык дин илимпозу Мукамбет ибн Ханбал (780-855) негиз салган, ошондуктан алар Ханбалиттик мазхабты карманган. Мукамбеттин атасы Абдулуахаб, чоь атасы жана уялаштары, туугандары казылык кызмат аткарган. Дин илимпоздордун үй-бүлөөсүндө тарбия алган Мукамбет Мекке, Медина, Шам, Басра шаарларындагы илимпоз адамдардан илим үйрөндү. 1726-жылы Мукамбет Абдул ибн Абдул Ваххаб Рияд шаарынын сол түштүгүндө орношкон Хураймила мекенине конуштанды... 1740-жылы атасы Абдулуахаб дүйнөдөн кайткан соь, ал тууган жери Уяйнага кайта келип, диний үгүт жүргүзө баштады. Уяйна мекенинин башчысы Осмон ибн Хамид ибн Муаммер деген адамга өз пикирлери менен көз караштарын айтып, аны өзүнө пикирлеш кылып алды. Осмон ибн Хамид Абдулуахабтын катаал диний өкүмдөрү менен пикирлерин жергилик-түү жашаган адамдарга күч менен орундоого мажбурлайт. Ал өзүнүн чечендик өнөрүн ар кандай тайпаларда кыери таратууга аракеттенген. Өзүнүн ой-пикирлери менен көз караштарын ийгиликтүү таратуу үчүн Арабиянын чыгышындагы Дария мекенинин урматтуу адамдары менен карым-катынаш орнотот. Өз кезегинде, алар ибн Абдул Ваххабтын ишенимдик акидасын өздөрүнүн саясий максаттарына пайдаланып, бийлик жүргүзө турган аймактарын кеңейтүүнү көздөдү. Алар ибн Абдул Ваххабка жардамга аскер берүүгө убада берет. Ибн Абдул Ваххаб өз колдоочуларына сүйөнүп, бир аз тайпаларды өзүнө каратып, аскер күчүн

толуктап, күчүнө келет. 1745-жылы ибн Абдул Ваххаб Риядтын жанындагы Дария мекенине көчүп келип, ушул аймактын башчысы Мукамбет ибн Сауд менен таанышып, анын колдоосуна ээ болот. 1765-жылы Мукамбет ибн Сауд дүйнөдөн кайткан соң, ордуна уулу Абдулазиз башчы болот. Абдул Ваххабтын ой-пикирлери менен көз караштарын Абдулазиз бекем кармайт. Мукамбет ибн Абдулуахаб өз илимин кабыл албагандарды адашкандар, мүшүрүктөр деп санап, алардын мал-мүлкүн тартып алып, өздөрүн өлтүрүүгө буйрук берерин жарылайт. 1773-жылы алар Рияд шаарын басып алып, башка аймактарга кол салууга камынат. Мукамбет ибн Абдул Ваххабдын жолун жолдоочулар Арабиянын чыгышын мекендеген көптөгөн тайпаларды акырындап багындырып, аймактарга өз бийлигин орундатууга аракеттенет. Хиджаз аймагынын бир катар тайпаларын багындырып, Сирия өлкөсүндөгү Ясриб жерине чейин бийлиги жүрө баштайт. Абдул Ваххабтын жолун жолдоочулар Мекке жана Медина шаарларынын дин изилдөөчүлөрү менен пикири келишпейт. Ошондон кийин, Ваххабчылдар бул карама-каршылыктардын негизинде жеңилишке учурайт. Ваххабчылдардын¹ ишеними туура эмес экендигин мусулмандарга түшүндүрүү үчүн атайы иш чаралар көрүлөт.

1791-жылы Мекке шаарынын амири Маулжа Шариф Галиб ибн Мусагид жана Ваххабчылдардын арасындагы карама-каршылыкта бейкүнөө мусулмандардын каны төгүлдү. Мекке айланасын мекендеген тайпалар Ваххабтын диний көз карашын кабыл алып, алардын бийлигине моюн сунушту. 1792-жылы Мукамбет ибн Абдул Ваххаб дүйнөдөн кайткан соң, Абдулазиз ибн Сауд 1802-жылы Кербаладагы Хазиретти Хусейиндин мүрзөсүнө жыйналган миндеген шииттерди кыргынга учуратты. Ушул жылы Ваххабчылдар Тайиф шаарын басып алып, шаардын тургундарын кырып, мал-мүлкүн тонойт. Ваххабчылдар 1802-жылы Меккени басып алып, шаарда эки жумадай бийлик кылды. Кесенелерге (мүрзөлөргө) зиярат (кураан окуу) кылуусу, олуялар аркылуу кудайдан жардам суроону жокко чыгарды. Мекке шаарынын амири Маулана Шариф Галиб ибн Мусагид тынч жаткан калкты аман сактоо үчүн Ваххабчылдар менен

келишим түздү. 1805-жылы Медина шаарын басып алып, барлык сахабалар менен олуялардын мүрзөлөрүнө тургузулган мазарларды буздуруп тегиздеп таштады. Ваххабчылдар Мисир жана Шам элдеринен келүүчү мусулмандарга ажылык милдетин өтөөгө тыйуу салды. 1811-жылдары Сауд амиринин бийлик кылуучу аймагы Аллеподан Инди океанына, Парсы чыканагынан Кызыл деңизге чейинки аймактарды камтыды. 1814-жылы Сауд жана уулу Абдуллах туткундалып, 1818-жылы Стамбулга даргага асылды. 1824-жылы Ваххабчылдар Рияд шаарын өз карамагына алып, Нежд аймагын багындаруга аракеттенди. Ваххабчылдардын өздөрүнүн диний көз карашын таратуу жана бийлик үчүн жүргүзгөн согуштары ондогон жылдарга созулду.

1916-жылы Сауд амирчилиги Англия бийлигинин колдоосу менен Нежд, Хаса, Катиф Жубаил жана башка аймактарды өз карамагына каратып алды. Сауд амирчилиги акырындап Хиджаз аймагын да багындырды. 1926-жылы Абдулазиз ибн Сауд өзүн Нежд жана Хиджаз башчысы деп жарыялады. 1927-жылы Англия бийлиги менен жасалган Жидда келишиминен кийин Сауд башчылыгынын эркиндиги жарыяланды. Мукамбет ибн Абдул Ваххабтын диний көз караштары “Китабу таухид” жана “Кашфуш шухубат” (“Күмөндүү нерселерди ачуу”) деген эмгектеринде баяндаган. Бул эмгектер Аллага баш ийүү (ширк) жана кийин пайда болгон жаңы амалдар (гибадаттар) жөнүндө жазылган.

Ислам дининин бир парзын аткарбаган мусулман капыр деп санаган Ваххабтын кармаган төрт сүнниттик мазхабтар (мектептер: ханафиттик, шафиттик, маликиттик, ханбалиттик) диний түшүнүктөргө каршы келет. Бул мазхабтар боюнча, эгер мусулман кудайга жүрөгү менен ишенип, кудайга кулдук уруп, сыйынбаса, ал динден безинүү эмес. Ал тек кана күнөө жасачу гана болуп саналат. Ушундай мусулман Алланын алдында өзү жооп берет. Тозокто күнөөсүнөн тазаргандан кийин жаннатка барат. Ушуга баланыштуу бир хадисте мындай деп айтылган “Алладан башка теңир жок экендигине жана Мукамбет Алланын элчиси экендигине чын жүрөгүң менен ишенсең Алла жаханнамды буюрат” (Муслим).

Ваххабчылдар мүрзөлөргө (зыяратка) барууга каршы. Пайгамбардын жана олуялардын рухунан шапагат сураган мусулман, олуялардын мүрзөсүнө жана касиеттүү жерлерге барып сыйынган, дуба жасаган киши капыр болду деп санаган Ваххабчылдар кесене салуу, кесенеде намаз окуу, арбактардын рухуна садага атап берүү мүшүрүктүк деп эсептейт.

Азыркы кезде Ваххабизмди жактоочулар мусулман элдеринде, батыш Европа, Африка,

Азия, Россия жана Орто Азияда, Азия элдеринде да бар. Ваххабизмди кармагандар Сауд Арабиясында окуп келген жаштар экени ырас. Алар дасторконго бата жасаган жана касиеттүү деп санаган мүрзө, мазарларга барып сыйынуу (зыярат) туура эмес деп санашат. Ваххабчылдык мурунку КМШ элдерине 1990-жылдары кире баштады. Ваххабчылдардын таралуусуна чет элден келген миссионерлер, Ваххабчылдык диний түшүнүктөгү адабияттар, араб элдеринде окуп жаткан студенттер жана ажылык парызын орундатуучулар арасында ушу агым өкүлдөрүнүн идеологиялык үгүт-насыят, ошондой эле ушул агымды колдогон эл аралык ислам уюмдарынын финансылык колдоосу да өз ролдорун аткарууда.

Ваххабчылдар исламдын алгачкы негиздерин жана таухит эрежесин калыбына келтирүү, ислам дининдеги адамдар киргизген бидачылыктан тазартуу, тумар тагуу, олуялардын мүрзөлөрүнө барып сыйынуу, мавлют майрамын атап өтүү сыяктуу иш-аракеттерди тыйууга чакырат. Ваххабчылдар мусулмандардын сырткы бет-бийенеси жана жүрүш-турушуна, үрп-адатына (узун сакал, кыска шым, аялдарга хиджаб жана никаб) өзгөчө көңүл бөлөт.

Ваххабчылдык – Куран менен Суннаны негиз кылып алуу менен, бирок түшүндүрмө бергенде катаал пикир айтып, катаал тартип кармаган агым.

Ваххабчылардын пикиринче, Аллага кулчулук этүүдө олуялар, керек болсо пайгам-барлар да мусулман менен Жаратуучу арасында данакерчи боло албайт. Мусулман тек Алладан суроо керек, гибадаты (амалдары) менен дуба-тилеги Аллага багытталуу керек.

Хазиретти Омор кургакчылык болгон убактарда Мукамбет пайгамбардын тууганы Аббастын урматына Алла тааладан мындай деп жамгыр сураган: “Аллам биз сенин пайгамбарың Мукамбеттин урматына жамгыр сурачу элек. Сен да бизге жамгыр берүчү элеч. Эми ошол пайгамбарыңдын тууганы Аббастын урматына бизге жамгыр жаадыра көр! Ушундан кийин аларга жамгыр жаачу эле”².

Белгилүү бир такыба адамды себеп кылуу, такыба адамдын урматына Алладан муктаждыгын суроодо Аллага шерик кошуу менен эч байланышы жок. Табассулда сурала турган нерсе Алла тааладан суралат. Табассул жасоодо шариат өлчөмдөрү менен талаптары сакталуу керек. Табассул угумуна катыштуу Ваххабчылдар сопулук (тасаввуф) агымына каршы келет. Табассул Алла таалага шерик кошууга алып бара турган жол иретинде карай турган илимпоздор да кездешет. Арийне, азыркы күндө ушундай маселелерди алга тартып, табассулду моюнга албачу адамдар менен аны кабыл алчу адамдардын бир-бирине жаман көз менен карап,

кызыл чеке болуу дурус эмес. Мындай талаш туудурган тармак маселелерде бир-бирибизге толеранттык көңүлбүздү билгизип, түшүнүү менен карап, мусулман үмөтүн бирдикке чакыруубуз керек, – дейт динтаанучу Кайрат Жолдубай уулу. Мусулмандар Алладан муктаждыгын сураганда Жаратуучуга шерик кошуп албоо үчүн сактык жасалуу керек.

Мукамбет Абдул Ваххабдын илими Сауд Арабиясынын расымдуу идеологиясы болуп калды. Казак эли үчүн ынтымак менен бирдик, чыдамдуулук менен түшүнүүчүлүктүн негизи – ата-бабаларыбыз карманган ислам дини.

Адабияттар:

1. Сайид Ахмат бин Зайни Дахлан. Ваххабилер бүлүгү. Которгондор: Серикбай уулу Д. Алматы: Арыс, 2001. 20-б.
2. Сейтбеков С. Мухаммед бин Абдул-Ваххабтын диний түшүнүгү//Ислам жана өркөнүйөт. №14. 2006.
3. Осмон Карабиик. Ислам дини. Алматы, 2008. 32-б.
4. С.Хизметли. Орто Азия түрк республикасындагы зыяндуу агымдар жана миссионерлик. Алматы: Эвро, 2006. 256-б.
5. Кайрат Жолдубай уулу “Табассул” деген эмне? // Ислам жана өкөнүйөт. №16-28. Акпан, 2007.
6. Абсагтар ажы Дебисалы. Ислам жана заман. Алматы, 2006. 260-б.
7. Ибраим Д.Ө. Адамзаттын асыл тажысы. Мукамбет пайгамбардын өмүрү. Алматы, 2004.
8. А.Адилбаев. Санлак сакбалар. Алматы, 2007. 288-б.
9. Ислам жана иман негиздери. Алматы, 2007. 256-б.
10. Осмон Карабиик. Ислам дини. Алматы, 2008. 320-б.

Глоссарий

Сауд Арабиясынын расими идеологиясы Мукамбет ибн Абдул Ваххабтын диний түшүнүгүнө сүйөнөт.

Фатуа – Куран жана сүннөттөн белгилүү бир эрежелерге таянып, чыгарыла турган өкүмдөр.

Арам – жасалуу менен пайдаланууну исламдык тутудан каттуу тыйуу салынган нерселер.

Уажип – орундалуу дал парыз сыяктуу талап этилбеген, кубаттуу далилдер менен аныкталган иш-аракеттер.

Парыз – анык жана бузулбас далилдер менен амир этилген диний иш-аракеттер менен милдеттер.

Кутна – жума күнү имандын парыз намазынан мурун минбеге чыгып окуй турган дугасы.

Муздалифа – Арафат менен Минанын ортосундагы орун алган жердин аты.

Жейиз – дин уруксат этилген жалпы иш-аракеттер.

Тауап – Каабаны гибадат ниети менен жети ирет айлануу.

Ахли китеп – Жаратуучудан китеп түшкөн диндин өкүлдөрү, яхудилер, христиандар.

Амин – Аллахым дугабызды кабыл эт.

Иттифак – оозбирдик.

Кыбыла – Меккедеги кааба.

Мунафык – Күпүрлүгүн жашырып, журтка мусулман болуп көрүнгөн адам.

Мубах – жасалуу менен жасалбоого диний жагынан эч кандай тоскоол болбогон, же болбосо жоопкер-дин эркиндиги иш-аракеттер.

Мустахап – Алла элчисинин(с.а.с.) кээде жасап, кээде жасабаган иш-аракеттер.

Табассул – белгилүү бир натыйжага кол жеткизүү үчүн кандайдыр бир себеп, курал колдонуу бир нерсени себеп кылуу.

Таухит – Алланын бир экенине ишенүү.

Мужахид – Алла жолунда жихадка катышуучу.

Мухажир - көчүп келүүчү. Меккеден Мадинага көчүп барган мусулмандар ушундай аталган.

Жахилия – исламга дейинки Арабстандагы наадандык орун алган кез.

Сахаба – Мукамбет пайгамбардын үндөөсүн өз оозунан уккан жолдоштору.

Мүшүрүк – бир Жаратуучуга орток кошуучу.